

گنجینه هنری حرم مطهر و آستان قدس رضوی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

بی‌شک گنجینه هنری آستان قدس بزرگ‌ترین گنجینه هنری جهان اسلام است که آثار هنری بی‌شماری را در طول تاریخ دوره اسلامی در خود جای داده است. من جایی را سراغ ندارم که این میزان آثار گرانقدر و ارزشمند در حوزه‌های مختلف کنار هم جمع شده باشد. در مشهد یا مختلفاً مثلاً عراق، کربلا، نجف، حتی در مکه و مدینه یا اماکنی در ترکیه یا کشورهای دیگر در شمال آفریقا مثل تونس و مراکش، معابد، موزه‌ها و مساجد وجود داشتند که در آنها آثاری نگهداری می‌شد ولی در طول تاریخ بسیاری از آنها آسیب دیدند. مثلاً در عراق در سده‌های گذشته بارها این آثار توسط وهابیون تاراج شدند یا به آتش کشیده و تخریب شدند. البته در ایران میزان آثاری که وجود داشت بیشتر از بقیه جاها بود، به خصوص در حوزه هنرهای تجسمی یعنی در کتابت، نگارگری، کتاب‌آرایی، خوشنویسی، پارچه بافی، قلم‌زنی، شیشه، منبت، معرق و... ایران غنی‌تر بود؛ همچنین بیشترین و نفیس‌ترین آثار نیز از جاهای مختلف مثل شبه قاره، یعنی هند و پاکستان و بخش‌هایی از کشمیر به این آستان مقدس هدیه می‌شد، لذا چه به لحاظ کیفی و کمی بیشترین و بهترین آثار از هنر اسلامی به آستان قدس وقف شده است و اعتقاد من این است که اگر روزی این آثار در دید مردم قرار بگیرد - صرفاً از باب انتشار و نه نمایشگاه - و بتوان این آثار را در کیفیتی مطلوب به چاپ و نمایش رساند تا در اختیار جهانیان قرار گیرد به گمان من تاریخ هنر اسلام را می‌تواند تغییر دهد، به ویژه تاریخ هنر شیعه را بسیار برجسته خواهد کرد.

با توجه به ارتباطی که با مجموعه آستان قدس داشتید، روند پردازش به مقوله هنر را در این مجموعه به‌ویژه در مؤسسه آفرینش‌های هنری چگونه ارزیابی می‌کنید؟

متأسفانه در گذشته این روند مطلوب نبود، یعنی شاید اصلاً توجهی هم به آن نمی‌شد و بیشتر در حفظ آثار می‌کوشیدند. در دو سه دهه اخیر، عنایت بر این شد که از این آثار ارزشمند بهره‌برداری شود و فکر می‌کنم مؤسسه آفرینش‌های هنری بر این اساس تشکیل شد که بتواند این قابلیت‌ها را به ظهور برساند و ضمن اینکه از هنرمندان معاصر بهره می‌گیرد، این آثار را نیز بشناساند. تلاش مؤسسه خوب بوده است به خصوص اخیراً؛ مثلاً اگر قبلاً سراغ نسخه‌ای را در آستان قدس می‌گرفتیم، امکان دسترسی حتی برای تحقیق وجود نداشت. من خودم در دهه گذشته

تحوّل تاریخ هنر اسلام و شیعه؛ با انتشار آثار گنجینه آستان قدس رضوی گفتگو با ایرج نعیمایی عالی

شادی غفوریان*

ایرج نعیمایی عالی در سال ۱۳۳۸ در نوشهر به دنیا آمد، تحصیلات حوزوی خود را در سال ۱۳۶۹ به پایان رساند و با تکیه به فعالیت‌های امرزنده‌اش در زمینه خوشنویسی توانست به درجه استادی در این هنر ارزنده نایل شود. وی با تکیه بر مطالعات و پژوهش در زمینه موسیقی، یکی از نظریه‌پردازان حال حاضر موسیقی کشور است. نعیمایی عالی، عضو پیوسته فرهنگستان هنر و مدرس دانشگاه‌های تهران، الزهراء، سوره و علوم پزشکی ایران، تألیفاتی نیز در زمینه خوشنویسی و موسیقی به کارنامه هنری خود افزوده است که از آن جمله می‌توان به «احوال و آثار صفی‌الدین ارموی، موسیقی‌دان بزرگ قرن هفتم ه.ق» و «ابن بواب، خوشنویس بزرگ قرون ۴ و ۵ هجری» اشاره کرد. گفتگوی حاضر پیرامون هنر و گنجینه آستان قدس رضوی صورت گرفته است.

خط محقق قطعاً حرف اول و آخر را می‌زنیم، در ریحان نیز همین‌طور، در توقیع، در رقاع و ثلث هم تا قرن دهم همین‌طور است و پس از آن در محجوریت قرار گرفتیم، ولی اکنون این حرکت دارد از نو احیا می‌شود. یکی از جاهایی که می‌تواند الگوسازی بکند و مآثر گذشته ما را احیا کند، به طوری که هنرمندان ما پا جای گذشتگان بگذارند و حتی یک قدم جلوتر بروند، آستان قدس است، چون منابع و امکانات را در اختیار دارد و این قداست هم در آن وجود دارد، یعنی هنرمند همواره افتخار می‌کند که در سایه‌سار این عظمت کار و همراهی کند. هیچ‌کس دریغ نخواهد کرد. همه هنرمندان ایران همه توان‌شان را در اختیار قرار خواهند گذاشت. لذا خود این مقبولیت می‌تواند کمکی باشد برای باخشناسی این مآثر که بسیار ارزشمند است. لذا اینکه عرض کردم این توقع از مؤسسه آفرینش‌های هنری می‌رود، بجاست. واقعاً این توقع هست که بشود آن الگوهای گذشته را که در حکومت‌های قدیم وجود داشته، تکرار کرد. مثلاً اینکه یک جایی درست می‌کردند برای طراحی، نقاشی، نگارگری، تذهیب، خوشنویسی و شعرا و همه هنرمندان در کنار هم جمع می‌شدند و آثار ارزشمندی مثل شاهنامه شاه طهماسب، خمسه نظامی، قرآن بایسنقری و آثاری دیگر تولید می‌کردند. این کار را می‌شود الان اینجا انجام داد. این امکان را می‌شود فراهم کرد و لازمه‌اش یک نگاه دقیق‌تر و مشفقانه‌تری است که از سوی مسئولین نظام و به خصوص آستان قدس نسبت به این مجموعه التفات شود.

سخن آخر را بفرمایید.

یکی از کارهای بسیار خوبی که اینجا دیدم، مثنی‌سازی است که کار بسیار ارزشمندی است. یعنی یکی از راه‌های رسیدن به تجارب گذشته و شناساندن و شناخته شدن همین است. می‌شود این کار را با گستردگی و دقت بیشتر و در شرایطی بهتر انجام داد که هم توانمندی هنرمندان معاصر ما بسیار بالا خواهد رفت و هم به آن اهدافی که ذکر کردم خواهیم رسید. یکی از راه‌ها همین شیوه است. کار بسیار ارزشمندی است و می‌خواهم تقدیر و تشکر کنم از دوستانی که خرمت می‌کشند و باعث مسرت افرادی چون ما می‌شوند که دغدغه هنر اسلامی و دینی داریم. برای من خیلی جالب و ارزشمند بود.

از وقتی که در اختیار ما گذاشتید سپاسگزاریم.

که مشغول آماده‌سازی کتابی اثر «یاقوت» بودم، فهرست نسخه‌هایی از یاقوت را در اینجا داشتم اما هرچه تلاش کردم که صفحاتی از آن را داشته باشم که در کتاب استفاده کنم، موفق نشدم. این امکان فراهم نبود ولی اکنون با نشر آثار هنری آستان قدس توسط این مؤسسه و تحقیق و تدوین این‌ها، بهترین منبع و بهترین مرجع برای هنرمندان و محققان حاصل شده است. فکر می‌کنم که می‌طلبید مسئولین آستان قدس به مؤسسه آفرینش‌های هنری نگاه عمیق‌تر و بیشتری داشته باشند؛ هم توقع‌شان را بیشتر کنند و هم امکان بیشتری برایش قایل باشند. به این دلیل که این توانایی از جهت علمی و هنری وجود دارد که بشود از این آثار بهره‌ی بیشتری گرفت و بهتر آنها را معرفی کرد. در کشور ما این امکان وجود دارد که از این امکانات برای چاپ و نشر استفاده کرد. آثاری که من اخیراً دیدم باعث حیرت من شد و برای من بسیار لذت‌بخش بود که مثلاً دیدم صفحاتی از «قرآن ابراهیم سلطان» با کیفیت خوب و کاغذ بسیار عالی و به طوری مطلوب چاپ شده است، چیزی که در گذشته کمتر به آن توجه می‌شد. تصور من این است که اگر مجموعه آفرینش‌های هنری آستان قدس یک کودک نوپا بود الان به بلوغی رسیده که می‌شود اثر آن توقع کارهای بزرگ‌تری داشت که اگر از آن حمایت شود و دستش را برای انجام کارهای بزرگ‌تر باز بگذارند می‌تواند این توقعات را برآورده کند.

به نظرتان در حیطه هنرهای مرتبط با آستان قدس و هنرهای موجود در حرم برای پرداخت و تحقیق باید بر روی چه مواردی تمرکز بیشتری داشت؟

ببینید یک بخش اثر آن چیزی که داریم همان مآثر ماست، آثار ارزشمندی که اثر گذشته برای ما باقی مانده است. تدوین، طبقه‌بندی، تعریف، بازرجست و شناساندن اینها به جامعه یک ضرورت و واجب است. برای اینکه ما اکنون در جهان اسلام، به خصوص در بخش‌هایی، در اقلیت قرار گرفته‌ایم. خیلی‌ها گمان‌شان بر این است که هنر اسلامی همان چیزی است که در ترکیه و مصر و... مطرح می‌شود. وقتی به ایران می‌رسند، به ایرانیتش در قیل از اسلام توجه می‌کنند و به دوران پس از اسلام هنرها آن قدر اهتمام نمی‌ورزند. آثار آستان قدس تمام باورهایی که اکنون نسبت به شیعه وجود دارد، نقض می‌کند و این امر واجب است، فرض کنید در حوزه خوشنویسی، ما را فقط در محدوده نستعلیق و شکسته پذیرفته‌اند و در بقیه مسایل خیلی برای ما جایگاهی قایل نیستند. با اینکه ما در